

Spis treści tomu pierwszego

Przedmowa	11
Wprowadzenie	29
Księga pierwsza: O zmysłach	
Rozdział I. O naturze i właściwościach rozumu. O naturze i właściwościach woli oraz o wolności ¹	35
Rozdział II ² . Sądy i rozumowania. O tym, że zależą one od woli. O tym, jak ze względu na nie powinno się korzystać ze swojej wolności. Dwa ogólne prawidła unikania błędu i grzechu. Niezbędne rozważania na temat tych prawideł	46
Rozdział III. Odpowiedzi na kilka zarzutów. Uwagi na temat tego, co zostało powiedziane o koniecznej potrzebie oczywistości ³	54
Rozdział IV. Przyczyny okazjonalne naszych błędów. O tym, że jest pięć takich głównych przyczyn. Ogólny zamysł ⁴ całej rozprawy. Szczegółowy zamysł pierwszej księgi	61
Rozdział V. ZMYŚŁY. Dwojake wytłumaczenie skażenia naszych zmysłów przez grzech. To nie nasze zmysły pogrążają nas w błąd, lecz złe korzystanie z naszej wolności. Prawidło, aby unikać błędu przy korzystaniu ze swoich zmysłów	65
Rozdział VI. Błędy wzroku odnośnie rozciągłości samej w sobie. Dalszy ciąg tych błędów co do nie podlegających im wcale zagadnień. Błąd naszych oczu dotyczący rozciągłości ciał rozpatrywanej poprzez ich wzajemny stosunek ⁵	74
Rozdział VII. Błędy naszych oczu dotyczące kształtów. Nie posiadamy żadnej wiedzy o bardzo małych rzeczach. Posiadana przez nas wiedza o bardzo dużych rzeczach nie jest ściśła.	

¹ W wyd. I teksty rozdz. I i rozdz. II zostały połączone.

² Przesunięcie numeracji w całej księdze I w wyd. I.: rozdz. II zamiast rozdz. III itd.

³ ...powiedziane o koniecznej potrzebie oczywistości... (IV³).

⁴ ...Zamysł pierwszej części tej księgi... (I).

⁵ ...poprzez wzajemny stosunek ciał... (I-II).

Omówienie pewnych naturalnych sądów, które nie pozwalają nam się mylić. Te same sądy wprowadzają nas w błąd w szczególnych okolicznościach	89
Rozdział VIII. Zmysły nie powiadają nas, jaką wielkość lub szybkość ma ruch rozpatrywany sam w sobie ⁶ . Nie znamy czasu trwania, który jest konieczny, aby poznać ruch. Przykład błędu naszych oczu odnośnie ruchu i spoczynku	96
Rozdział IX. Dalszy ciąg tego samego tematu. Ogólny dowód błędów naszego wzroku odnośnie ruchu. Trzeba poznać odległość przedmiotów ⁷ , aby ocenić wielkość ich ruchu. Badanie sposobów rozpoznawania odległości	101
Rozdział X. Błędy dotyczące jakości zmysłowych. Różnica między duszą i ciałem. Omówienie narządów zmysłów. Dusza jest bezpośrednio złączona z częścią mózgu, w której włókna narządów zmysłów mają swoje zakończenia. Oddziaływanie przedmiotów na ciała. To, co przedmioty sprawiają w duszy i dlaczego dusza nie spostrzega ruchów włókien ciała. Cztery rzeczy, które mylimy w każdym doznaniu	116
Rozdział XI. O popełnianym przez nas błędzie, dotyczącym działania przedmiotów na zewnętrzne włókna naszych zmysłów. Przyczyna tego błędu. Zarzut i odpowiedź	125
Rozdział XII. Błędy dotyczące ruchów lub drgań włókien naszych zmysłów. Nie spostrzegamy tych ruchów albo mylimy je z naszymi doznaniem. Dowodzące tego doświadczenie. Trzy rodzaje doznań duszy. Błędy, które im towarzyszą ⁸	128
Rozdział XIII. O naturze doznań. Własne doznania znamy lepiej, niż sądzimy. Zarzut i odpowiedź. Dlaczego wyobrażamy sobie, że wcale nie znamy ⁹ swoich doznań? Mylimy się sądząc, że wszyscy ludzie mają takie same doznania takich samych przedmiotów	136
Rozdział XIV. Fałszywe sądy towarzyszące naszym doznaniom i mylone z doznaniem. Powód fałszywych sądów. Błąd nie tkwi w naszych doznaniach, lecz jedynie w naszych sądach	147
Rozdział XV. Omówienie szczególnych błędów wzroku jako przykładu ogólnych błędów naszych zmysłów	153
Rozdział XVI. Błędy naszych zmysłów służą nam jako powszechne i owocne założenia przy wyciąganiu fałszywych wniosków, które potem znowu służą jako założenia. Pochodzenie istotnych różnic.	

⁶ ...ruch w ujęciu bezwzględny. Nie znamy... (I-III).

⁷ ...przedmioty i ich odległość, aby... (I-V).

⁸ ...towarzyszą. Zakończenie... (I).

⁹ ...że nie znamy doznań... (I-II).

Formy substancjalne. O kilku innych błędach ¹⁰ scholastycznej filozofii	156
Rozdział XVII. Wzięty z dziedziny moralności przykład, że zmysły ofiarowują nam tylko fałszywe dobra. Tylko Bóg jest naszym dobrem. Pochodzenie błędów epikurejczyków i stoików	162
Rozdział XVIII. Zmysły skłaniają nas do błędu nawet w wypadku rzeczy ¹¹ , które nie są poznawalne zmysłowo. Przykład zaczerpnięty z rozmowy między ludźmi. Nie należy zastanawiać się nad poznawalnymi zmysłowo i przyjemnymi zachowaniami	166
Rozdział XIX. Dwa inne przykłady. Błędy odnośnie natury ciał. Błędy odnośnie ich jakości i doskonałości	171
Rozdział XX. Zakończenie pierwszej księgi ¹² . Zmysły są nam dane tylko dla ciała. Należy wątpić w pochodzący od nich przekaz. Niemała jest rzeczą należyście wątpić	175

Księga druga: O wyobraźni

Część pierwsza

Rozdział I. Ogólne pojęcie wyobraźni. Dwie władze wyobraźni: czynna i bierna. Ogólna przyczyna wszystkich zmian ¹³ , które następują w wyobraźni i są podstawowym tematem drugiej księgi	181
Rozdział II. Życiowe tchnienia i zmiany, którym na ogół podlegają. Sok pokarmowy dochodzi do serca i przynosi zmiany tchnień. Wino czyni to samo	187
Rozdział III. Powietrze, które wdychamy, powoduje również pewną zmianę tchnień	192
Rozdział IV. Zmiana tchnień spowodowana przez nerwy, które dochodzą do serca i do płuc. Zmiana spowodowana przez nerwy, które dochodzą do wątroby, do śledziony i do trzewi. Wszystkie wspomniane zmiany następują wbrew naszej woli na rozkaz opatrności	195
Rozdział V. O połączeniu duszy z ciałem. O wzajemnym związku śladów. O pamięci. O nawykach ¹⁴	203
Rozdział VI. Włókna mózgu nie są podatne na tak szybkie zmiany jak tchnienia. Trzy znaczne zmiany w trzech różnych okresach życia	219

¹⁰ ... *Inne błędy...* (I–III).

¹¹ ... *błędy w wypadku rzeczy...* (I–II).

¹² ... *Zakończenie pierwszej części tej księgi...* (I).

¹³ ... *przyczyna wszystkich zmian...* (I–III).

¹⁴ ... *Rozdz. V. O pamięci i nawykach. Rozdz. VI. Włókna...* (I–IV).

Rozdział VII. O łączności między mózgiem matki i jej dziecka. O łączności między naszym mózgiem i innymi częściami naszego ciała, skłaniającej nas do naśladowania i do współczucia. Omówienie narodzin zwyrodniałych dzieci i rozmnażania gatunków. Omówienie pewnych nieprawidłowości umysłu i pewnych skłonności woli. O pożądlivosti i o grzechu pierworodnym. Zarzuty i odpowiedzi ¹⁵	221
Rozdział VIII. Zmiany następujące w wyobraźni dziecka, które opuszcza łono matki, za sprawą rozmów z opiekunką, matką i innymi osobami. Wskazówki mające na celu dobre wychowanie dzieci	242

Część druga: O wyobraźni

Rozdział I. O wyobraźni kobiet. O wyobraźni mężczyzn w najdoskonalszym okresie życia. O wyobraźni starców	250
Rozdział II. Życiowe tchnienia idą zwykle śladami idei, które są najlepiej nam znane, co powoduje, że nie wydajemy o rzeczach prawidłowych sądów	257
Rozdział III. Osoby studiujące są bardziej narażone na błąd. Powody tego, że wolimy podążać za autorytetem, niż korzystać z własnego umysłu ¹⁶	262
Rozdział IV ¹⁷ . Dwa złe wpływy czytania na wyobraźnię	268
Rozdział V. Osoby studiujące tracą zazwyczaj głowę dla jakiegoś pisarza tak, że chcą przede wszystkim wiedzieć, co sądził, a nie troszczą się o to, co należy sądzić	272
Rozdział VI. O przejęciu komentatorów	278
Rozdział VII. O twórcach nowych systemów ¹⁸ . Ważny błąd studiujących osób	287
Rozdział VIII. Umysły zniewieściałe. Umysły powierzchowne. Osoby mające autorytet. Osoby przeprowadzające doświadczenia	292

¹⁵ ... Rozdz. VII. Zmiany, które następują w wyobraźni z powodu delikatności włókien mózgowych dziecka, gdy pozostaje ono w tonie matki. O tym, że matka przekazuje swoje słabości dzieciom. Szczegółowe przykłady. Przykład wspólny wszystkim ludziom to przekazywanie grzechu pierworodnego. Odpowiedź na zarzut. Zakończenie. Rozdz. VIII... (I).

¹⁶ ... Rozdz. III. O związku idei. Rozdz. IV. Osoby studiujące... (I); ... Rozdz. III. O wzajemnym związku idei w duszy i śladów w mózgu, a także o wzajemnym związku między śladami i między ideami. Rozdz. IV. Osoby studiujące... (II-IV).

¹⁷ Wskutek przerobienia rozdz. III następuje przesunięcie i rozdz. IV z wyd. I-IV staje się rozdz. III.

¹⁸ ...nowych systemów i o tych, którzy podążając za autorytetem, zwiększają ich liczbę. Znaczący błąd osób studiujących... (I-II).

Część trzecia: O zaraźliwym przekazywaniu silnych wyobrażeń

Rozdział I. O naszej zdolności ¹⁹ naśladowania innych we wszystkich rzeczach, będącej źródłem przekazywania błędów, które zależą od mocy wyobraźni ²⁰ . Dwa główne czynniki, które zwiększają tę zdolność. Czym jest silna wyobraźnia? O tym, że istnieją dwa jej rodzaje. O szaleńcach i o tych, którzy mają silną wyobraźnię w przyjętym tutaj znaczeniu. Dwie znaczące wady tych, którzy mają silną wyobraźnię. O ich mocy przekonywania i bałamucenia	302
Rozdział II. Ogólne przykłady siły wyobraźni	311
Rozdział III. O sile wyobraźni niektórych pisarzy. O Tertulianie	320
Rozdział IV. O wyobraźni Seneki	324
Rozdział V. O książce Montaigne'a	337
Rozdział VI. Czarownicy w wyobraźni i wilkołaki. Wnioski z obydwóch pierwszych ksiąg	347

Księga trzecia

Część pierwsza: O rozumie albo o umyśle czystym

Rozdział I. Tylko myślenie jest istotne dla duszy. Odczucia i wyobrażenia to jedynie jej modyfikacje. Nie znamy wszystkich modyfikacji, do których jest zdolna nasza dusza. Różnią się one od naszej wiedzy oraz od naszej miłości i nawet nie zawsze są ich następstwami	357
Rozdział II. Ponieważ dusza jest ograniczona, nie może zrozumieć tego, co jest bliskie nieskończoności. Ograniczenie duszy jest źródłem wielu błędów. W szczególności herezji. O tym, że duszę należy podporządkować wierze	367
Rozdział III. Filozofom brakuje porządku w ich studiach. Przykład braku porządku u Arystotelesa ²¹ . Matematycy wybierają właściwy kierunek w poszukiwaniu prawdy. Szczególnie ci, którzy posługują się algebrą i analizą ²² . Ich metoda zwiększa zdolności umysłu, a metod Arystotelesa je zmniejsza. Inna wada studiujących osób	374
Rozdział IV. Dusza nie może przez dłuższy czas zajmować się pilnie przedmiotami, które nie mają z nią związku albo nie zbliżają się jakoś do nieskończoności. Niestalość woli jest przyczyną tego braku pilności, a co za tym idzie, błędu. Nasze doznania	

¹⁹ ...Rozdz. I. Przyczyna naszej zdolności... (I-III).

²⁰ ...przekazywania błędów i mocy wyobraźni... (I-II).

²¹ ...przykład z Arystotelesa... (I-II).

²² ...szczególnie analitycy. O tym... (I-III).

pochłaniają nas bardziej niż czyste idee duszy. To właśnie źródło zepsucia obyczajów. I powszechnej ludzkiej niewiedzy 380

Część druga: O rozumie czystym. O naturze idei

Rozdział I. Co rozumiemy przez idee. O tym, że istnieją one naprawdę i że są konieczne, aby dostrzegać wszystkie materialne przedmioty. Podział wszystkich możliwych sposobów oglądania zewnętrznych przedmiotów 389

Rozdział II. Materialne przedmioty nie wysyłają na zewnątrz przypominających je postaci 395

Rozdział III. Dusza nie posiada mocy wytwarzania idei. Przyczyna popełnianego w tej sprawie błędu 402

Rozdział IV. Nie oglądamy przedmiotów poprzez stworzone wraz z nami idee. Bóg nie wytwarza w nas idei zawsze, gdy tego potrzebujemy²³ 410

Rozdział V. Dusza nie ogląda ani istoty, ani istnienia przedmiotów, przypatrując się swoim własnym doskonałościom. Jedynie Bóg ogląda je w ten sposób 415

Rozdział VI. Wszystkie rzeczy widzimy w Bogu 420

Rozdział VII. Cztery różne sposoby oglądania rzeczy.

Jak poznajemy Boga? Jak poznajemy ciała? Jak poznajemy swoją duszę? Jak poznajemy dusze innych ludzi i czyste duchy? 432

Rozdział VIII. Bliska obecność mglistej idei bytu w ogóle jest przyczyną wszystkich nieprawidłowych abstrakcji duszy i większości urojeń pospolitej filozofii, które nie pozwalają licznym filozofom na uznanie rzetelności prawdziwych zasad fizyki.

O istocie materii 439

Rozdział IX. Ostatnia ogólna przyczyna naszych błędów. Idee rzeczy nie są obecne w umyśle, gdy tylko tego pragniemy. Każdy skończony umysł jest skłonny do błędu. Nie należy sądzić, że istnieją jedynie ciała albo duchy ani że Bóg jest duchem w takim znaczeniu, w jakim rozumiemy duchy 451

Rozdział X. Przykład kilku błędów, które popełniają fizycy, ponieważ zakładają, iż byty różniące się naturą, jakościami, rozmiarem, trwaniem i proporcją są pod każdym z tych względów podobne 457

Rozdział XI. Przykład kilku opartych na tej samej zasadzie błędów z dziedziny moralności 468

Zakończenie trzech pierwszych ksiąg 472

²³ ...idei, gdy tylko tego pragniemy... (I–III).

Księga czwarta: O skłonnościach²⁴ lub naturalnych ruchach duszy

Rozdział I ²⁵ . Dusze powinny mieć skłonności tak, jak ciała mają ruchy. Bóg porusza dusze tylko ku Niemu. Dusze kierują się ku poszczególnym dobrom tylko za sprawą ruchu ku dobru w ogóle. Pochodzenie podstawowych naturalnych skłonności, które zadecydują o podziale czwartej księgi	479
Rozdział II ²⁶ . Skłonność ku dobru w ogóle jest źródłem niepokoju naszej woli. A co za tym idzie, naszej małej pilności i naszej niewiedzy. Pierwszy przykład: moralność mało znana ogółowi ludzi. Drugi przykład: nieśmiertelność duszy negowana przez niektóre osoby. O tym, że nasza niewiedza jest największa w wypadku rzeczy abstrakcyjnych lub niemających nic wspólnego z nami	485
Rozdział III ²⁷ . Ciekawość jest naturalna i konieczna. Trzy wskazówki, jak ją powściągać. Omówienie pierwszej z tych wskazówek	498
Rozdział IV. Dalszy ciąg tego samego tematu ²⁸ . Druga wskazówka dotycząca ciekawości. Trzecia wskazówka	505
Rozdział V. O drugiej naturalnej skłonności, czyli o miłości własnej. Dzieli się ona na umiłowanie bytu i dobrobytu albo umiłowanie potęgi i przyjemności	510
Rozdział VI. O naszej skłonności do wszystkiego, co nas wywyższa ²⁹ ponad innych. Fałszywe sądy niektórych pobożnych osób. Fałszywe sądy wierzących w zabobony i obłudników. Voetius – wróg Descartes'a	515
Rozdział VII. O pragnieniu wiedzy ³⁰ i o sądach fałszywych uczonych	523
Rozdział VIII. O pragnieniu, aby uchodzić za uczonego ³¹ . O rozmowach fałszywych uczonych. O książkach fałszywych uczonych	530

²⁴ ...O skłonnościach. Rozdz. I... (I–III).

²⁵ ...Rozdz. I. O pochodzeniu naszych skłonności i o trzech podstawowych skłonnościach, które decydują o podziale tej księgi. Rozdz. II... (I–III).

²⁶ ...Rozdz. II. O skłonności ku dobru w ogóle. O tym, że jest ona źródłem niepokoju naszej woli i zaniedbania przez nas pewnych zagadnień, a także popycha nas w ten sposób do błędu. Kilka przykładów... Rozdz. III... (I–III).

²⁷ ...Rozdz. III. O ciekawości albo skłonności do nowych i niezwykłych rzeczy. Rozdz. IV... (I–III).

²⁸ ...tematu. Rozdz. V... (I–III).

²⁹ ...wywyższa. Rozdz. VII... (I–III).

³⁰ ...wiedzy. Rozdz. VIII... (I–III).

³¹ ...uczonego. Rozdz. IX... (I–III).

Rozdział IX ³² . Dlaczego nasza skłonność do zaszczytów i bogactw prowadzi do błędu?	538
Rozdział X. Umiłowanie przyjemności a moralność ³³ . Należy unikać przyjemności, chociaż uszczęśliwia. Przyjemność nie powinna nas prowadzić do umiłowania zmysłowych dóbr	540
Rozdział XI. Umiłowanie przyjemności a wiedza teoretyczna ³⁴ . Dlaczego umiłowanie przyjemności uniemożliwia nam odkrywanie prawdy? Parę przykładów. Wyjaśnienie dotyczącego istnienia Boga dowodu pana Descartes'a	548
Rozdział XII. Skutki, jakie myślenie o przyszłym dobru i złu może spowodować w duszy	570
Rozdział XIII. O trzeciej naturalnej skłonności ³⁵ , jaką jest nasze przyjazne nastawienie do innych ludzi. Owa skłonność prowadzi do tego, że zgadzamy się z myślami naszych przyjaciół i zwodzimy ich fałszywymi pochwałami	575

Księga piąta: O namiętnościach

Rozdział I. O naturze i pochodzeniu namiętności w ogóle	589
Rozdział II. O łączności duszy z poznawalnymi zmysłowo przedmiotami, czyli o sile i zasięgu namiętności w ogóle	595
Rozdział III. Szczegółowe wyjaśnienie wszystkich zmian, jakie zachodzą w ciele i w duszy podczas namiętności	604
Rozdział IV. O tym, że przyjemności oraz porywy namiętności wprowadzają nas w błąd odnośnie dobra i że trzeba opierać się temu bez przerwy. Sposób zwalczania niedowiarstwa	619
Rozdział V ³⁶ . O tym, że doskonałość duszy polega na łączności z Bogiem dzięki poznaniu prawdy i dzięki umiłowaniu cnoty, natomiast jej niedoskonałość wynika tylko z zależności od ciała ³⁷ , spowodowanej nieuporządkowaniem jej zmysłów i jej namiętności	628
Rozdział VI. O najpowszechniejszych błędach pochodzących z namiętności ³⁸ , kilka szczegółowych przykładów	637

³² ...Rozdz. IX. O tym, że zaszczyty i bogactwa prowadzą nas do błędu... (I);
...bogactwa prowadzą do... (II-III).

³³ ...moralność. Rozdz. XI... (I-III).

³⁴ ...teoretyczna. Rozdz. XII... (I-III).

³⁵ ...skłonności, czyli o miłości bliźnich. Prowadzi ona do tego, że zgadzamy się... (I-III).

³⁶ ...Rozdz. V. O dobru i złu. O tym, że doskonałość... (I-III).

³⁷ ...ciała, która prowadzi ją do błędu i do nieuporządkowania... (I-III).

³⁸ ...namiętności. Rozdz. VII... (I-III).

Rozdział VII. O namiętnościach szczegółowo, a przede wszystkim o podziwie i o jego złych skutkach	644
Rozdział VIII. Dalszy ciąg tego samego tematu. Jak można dobrze wykorzystać podziw oraz inne namiętności?	662
Rozdział IX. O miłości i niechęci oraz o ich głównych rodzajach	670
Rozdział X. O namiętnościach szczegółowo i ogólnie, aby je wyjaśnić ³⁹ oraz poznać powodowane przez nie błędy	677
Rozdział XI. O tym, że wszystkie namiętności znajdują sobie uzasadnienie i o sądach, które każą nam wydawać dla swojego uzasadnienia	685
Rozdział XII. O tym, że namiętności, których przedmiot stanowi zło, są najbardziej niebezpieczne i najbardziej nieuzasadnione, a namiętności najmniej poznane są najżywsze i najwyraźniejsze ⁴⁰	693

³⁹ ...aby wyjaśnić powodowane... (I–III).

⁴⁰ ...najwyraźniejsze. Koniec spisu rozdziałów drugiego tomu... (VI). Spis treści księgi VI został wybrukowany na końcu tomu III w wydaniu z 1712 roku.